मिथिला नगरपालिकाको

कृषि विकास शाखा

नगर सभाबाट स्वीकृत नीति, कार्यक्रम पुस्तिका

आ.व.२०७७/२०७८

नगर सभाबाट स्वीकृत मिति : २०७७ साल चैत्र २६ गते विहीवार

सार्वजनीकिकरण मिति: २०७७ साल चैत्र ....

कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका

प्रकाशक:

मिथिला नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

कृषि विकास शाखा

ढल्केबर, धनुषा

कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका तथा नर्म्स, २०७७

खण्ड (क) कृषि विकास कार्यक्रमको प्राविधिक पक्ष

विषय प्रवेश कृषि प्रसार कृषि विकासको एक विधा हो जसले कृषकलाई नयाँ नयाँ प्रविधिहरू अपनाउन प्रोत्साहन गरी फाईदा लिन सहयोग पुऱ्याउँछ । कृषि प्रसारले आवश्यक सवो सामग्रीको सदुपयोग गराउन सिकाउने मात्र हैन, कृषकका समस्याहरूको समाधान समेत खोजी कृषक कहाँ पुऱ्याउँछ । कृषकलाई वास्तविक अर्थमा सहयोग पुऱ्याउन फिल्डमा कामगर्ने प्राविधिकहरूले विशेष किसिमको व्यवहार गर्न सक्नुपर्दछ । उनीहरू अत्यन्त पारदर्शी, इमान्दार र कर्मठ बन्नुपर्ने कुराको साथै कृषकसँगको आचरणमा पनि ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । कृषकको पक्षमा आफूलाई प्रस्तुत गर्न सके मात्र कृषक विश्वस्त हुन्छन् र नयाँ प्रविधि स्वीकार्दछन्।

विभिन्न प्रसार विज्ञहरूले कृषि प्रसारको परिभाषा एवं कार्यहरू आफ्नै ढगंबाट प्रस्तुत गरेको पाइन्छ, तापनि हाम्रो परिवेशमा प्रसारले मुख्यतया देहाय अनुसार तीन वटा कार्यहरू अँगालेको हुन्छ
१. शैक्षिक पक्ष : यसले सूचना प्रवाह गरी जानकारी दिने, ठीक वेठीक छुट्याउन सक्ने, सीप प्रदान गर्ने र सक्षम तुल्याउने गर्दछ ।
२. अवलम्बन पक्ष : यसले नयाँ प्रविधि व्यवहारमा अपनाउन प्रोत्साहित गर्दछ ।
३. समाधान पक्ष : यसले कृषकहरूको समस्यासँग परिचित रही विभिन्न निकाय वा व्यक्तिको समन्वयमा समाधान खोजी कृषककहाँ पुऱ्याउँदछ ।

१. कृषि प्रसार कार्यक्रम

विद्यमान पद्धतिमा मुख्यतया कृषकहरूलाई समूहमा संगठित हुन सहयोग पुऱ्याइन्छ र उनीहरूको समूहलाई नै कृषि प्रसारको सुनियोजित एवं सशक्त माध्यमको रुपमा उपयोग गरिन्छ । समूह सम्बन्धी अवधारणाहरू भिन्ना भिन्नै हुन सक्ने भएतापनि यिनीहरूलाई सामान्यतया कुनै खास उद्देश्य हासिल गर्नको लागि कृषि विकास सेवा एवं प्रविधि प्रवाह गर्ने एउटा माध्यमको रुपमा लिइएको छ भने कृषकहरूले पनि समन्वयात्मक तथा सहभागिताको आधारमा प्राविधिक एवं अन्य सुविधाहरू प्राप्त गर्ने साधनको रुपमा लिएका छन् । अतः कृषक समूह सक्षम र प्रभावशील बन्न आवश्यक छ ।
प्रभावशील कृषक समूहमा निम्न विशेषता सहित कार्य गर्ने क्षमता रहेको देखिन्छ ।

- निर्दिष्ट उद्देश्य, समान चाहना, समस्या पहिचान गर्न र समाधानको लागि निणर्य गर्ने क्षमता ।
- सबै सदस्यहरूको सक्रिय सहभागिता र भौतिक दूरी एकता तथा अन्य समानता ।
- बलियो र गतिशील नेतृत्व ।
- नियमित एवं कार्यमूलक बैठकहरू ।
- योजनावद्ध तवरले काम गर्ने परिपाटी र आय आर्जनमा बृद्धि ।
- आन्तरिक श्रोत साधनहरूको उपयोगमा जोड ।
- वाह्यश्रोत साधनहरू उपलब्ध गराउन कृयाशील ।

१.१ कृषक समूह

१.१.१ कृषक समूह गठन/पुनर्गठन

- गाउँका कृषकहरूलाई नयाँ समूहमा संगठित हुनको निमित्त कृषि प्रसार कार्यकर्ताहरूले लक्षित गाउँको विभिन्न ठाउँमा कृषक भेला गरी समूहको उपयोगिताबारे जानकारी गराउनुपर्दछ ।
- नयाँ समूह गठन गर्नुपर्दा स्थानीय जनसमुदायहरूको भेला गरी समूहमा आवद्ध हुन आग्रह गर्ने र स्वस्फूर्त रुपमा गठन भई कृषि विकास शाखामा सम्पर्क राख्न आउने समूहहरूलाई समेत समेटी प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउनुपर्दछ ।
- कुनै स्थान विशेषमा पहिले देखि रहिरहेका कृषक समहूहरू छन्भने तिनको पहिचान गरी पुर्नगठन गर्नु।

- शुरुमा प्राविधिकहरूबाट सहयोग र राय सल्लाहका साथ कृषक समूह गठन गर्दा अति आवश्यक रजिष्टर्ड, कपी, कलम, फाइल, कागज जस्ता सामग्रीहरू उपलब्ध गराउनु प्रभावकारी हुन्छ ।
- प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नयाँ समूह भए गठन र पुराना भए पुनगर्ठन् गरी कृषि विकास शाखाले समूह विवरण संकलन गर्नुपर्दछ ।
- कृषि विकास शाखामा कृषक समूह दर्ता गरी तिनीहरूको अभिलखे राख्ने कार्यलाई नियमित रुप दिनुपर्दछ । यसको लागि कृषक समूहहरूलाई आ-आफ्नो समूह विवरण फाराम सहित दर्ताको लागि आवेदन गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्दछ ।

समूह दर्ताको लागि निवेदन तथा विवरण फाराम

श्री कृषि विकास शाखा

.... ।

श्री कृषि विकास शाखा .... को सहयोगमा/हामी आफै संगठित भई .... वडामा गठन भएको हाम्रो समूह दर्ता गरी पाउन निम्न विवरण सहित यो निवेदन गरेका छौं ।

....

समूह अगुवाको दस्तखत

मिति

समूहको विवरण

समूहको नाम .... स्थापना बर्ष .... नगरपालिका .... वडा नं. .... गाउँ...

. समूहको मुख्य बाली १..........................२..........................३................

समूहको उद्देश्य.. सदस्य संख्या दलित........आदिबासी.........अन्य..........जम्मा.......................... सदस्य संख्या पुरुष ....महिला ....जम्मा .... पदाधिकारीहरूको नाम

क.सं.	नाम	पद	शैक्षिक योग्यता	उमेर	जग्गा क्षेत्रफल	दस्तखत
१		अध्यक्ष				
२		उपाध्यक्ष				
३		सचिव				
४		कोषाध्यक्ष				
५		सदस्य				
६		सदस्य				
७		सदस्य				

नियमित वैठक वस्ने दिन .... प्रति महिना समूहको हितकोष संकलन हुन सक्ने रु. ....

हाल सम्मको हितकोषमा जम्मा रकम रु. ....

१.२. नगरस्तरिय कृषक तालिम

परिचयः कृषिका विभिन्न विषय विशेष तालिमहरू नगरस्तरमा १-३ दिनसम्म सञ्चालन गरिनेछ । यस तालिम २५-३० जना कृषक सहभागी हुनेछन्।

उद्देश्य : कृषकहरूको विषय विशेष ज्ञान सीप अभिबृद्धि गर्नु ।

कार्यविधि :

➢ तालिममा सहभागी छनौट गर्दा, समूहमा योगदान पुऱ्याएको, आफूले सिकेको कुरा अरुलाई सिकाउन अग्रसर रही गाउँको कृषि विकासमा केही गरौं भन्ने भावना भएको कृषक हुनुपर्नेछ। तालिममा महिला कृषकलाई प्राथमिकता दिई मिश्रित समूहबाट समेत सकभर महिला सहभागी छनौट गर्नुपर्नेछ।

➢ तालिम व्यवस्थापनमा संलग्न हुने प्राविधिकहरूसँग मिली तालिम कार्यक्रम तयार गरी तालिम संयोजकले निम्नानुसार कार्य गर्नुपर्नेछ।

- सहभागी हुने कृषकहरूलाई तालिमको जानकारी गराई सहभागी हुन बोलाउने।
- शैक्षिक सामग्रीहरू (श्रव्य-दृश्य सामग्रीहरू) को व्यवस्था मिलाउने।
- तालिम कार्यक्रममा फिल्ड भ्रमण, फिल्ड तालिम, फिल्ड अध्ययनको व्यवस्था भएमा सम्बन्धित संस्थाहरूसंग पूर्व सम्पर्क राखी कार्यक्रम निश्चित गर्ने।

१.३ घुम्ती स्थलगत कृषक तालिम

परिचय :

विभिन्न कार्यक्रम निर्देशनालय अन्तर्गत रहेका फार्म/केन्द्र र कार्यालयहरुको प्रभावक्षेत्र भित्रका नगरपालिकाको पकटे क्षेत्रहरु तथा अन्य कृषक समूहरुलाई छोटो समय अवधिको कृषक स्तरीय तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य जरुरी भएको र पकेट क्षेत्रका कृषकहरुको समस्या थलोमा समाधान गर्ने र समयसापेक्ष नयां प्रविधिहरु कृषक समक्ष पुऱ्याउन यस तालिमको अंहम् भूमिका रहेकोले यस किसिमको तालिम पकेट क्षेत्रमा तथा कृषक समूहहरुका बीचमा सञ्चालन गर्न आवश्यक महसुस भएको छ।

उद्देश्य

१. बाली, बागवानी, मौरी, च्याउ लगायत अन्य महत्वपूर्ण प्रविधिको समय सापेक्ष रुपमा प्रसार एवं हस्तान्तरण गर्ने।
२. सम्बन्धित बालीको पकेट क्षेत्र एवं कृषक समूहहरुलाई आइ परको समस्याहरुको स्थलगत रुपमै समाधान गर्ने।
३. कृषकहरुलाई प्रविधि अनुसरण गर्न उत्प्रेरीत गर्ने र जागरुक कृषकलाई प्राविधिक ज्ञान दिलाउने।

कार्यविधि :

१. घुम्ती स्थलगत तालिम १ देखि २ दिनसम्म हुन सक्ने छ।
२. घुम्ती स्थलगत तालिम कृषक समूहमा सञ्चालन हुनु पर्नेछ।
३. घुम्ती स्थलगत तालिममा न्युनतम १५ र बढीमा २५ जना सहभागी र सहभागीमध्ये ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता हुनु पर्ने छ।
४. घुम्ती स्थलगत तालिमममा सहभागी हुने कृषकहरुले दैनिक भ्रमण भत्ता र होटलबास खर्च पाउने छैनन्।
५. घुम्ती स्थलगत तालिममा १ दिनमा ४ वटा कक्षा भन्दा बढि कक्षा राखिने छैन।
६.तालिम सञ्चालन हुने मिति, समय र स्थान निश्चित गरी सो को जानकारी सम्बन्धित समुहमा गराउनु पर्नेछ।

१.४ साना सिंचाइ विशेष कार्यक्रम

परिभाषा

साना सिंचाई विशेष कार्यक्रले पहाडमा बढीमा २५ हेक्टर र तराईमा बढीमा २०० हेक्टर सम्ममा (सिंचाई नीति) सिंचाई हुनेगरी नेपाल सरकारको तर्फबाट बढीमा रु. १ लाख ५० हजारसम्मको अनुदान दिने र उपभोक्ताको तर्फबाट कम्तीमा १५ प्रतिशत योगदान प्राप्त गरी सञ्चालन गरिने सिंचाईका स-साना स्किमलाई जनाउँछ। यो कार्यक्रम कृषक सहकारी संस्था/उपभोक्ता समिति वा संस्था/कृषक समूहहरुमा केन्द्रित रहेर मात्र कार्यान्वयन गरिनेछ।

जलश्रोत ऐन २०४९ अन्तर्गत मान्यता प्राप्त हुने गरी स्थापित उपभोक्ता संस्था र साविक जि.कृ.वि.का./कृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अरु कसैबाट कृषि विकासको लागि स्थापित कृषक समूहहरु जस्ता उपभोक्ताहरुको सहभागितामा कार्यान्वयन योजना तयार पारी यस कार्यक्रम सम्बन्धी निर्देशिका अनुरुप कार्य सम्पादन गर्नुपर्नेछ।

उद्देश्य

सिंचाईका स-साना स्किमहरु बनाएर कृषक सहभागिताको आधारमा देशका सम्पूर्णनगरपालिकाका कृषकलाई उत्पादन वृद्धिकोमाध्यमबाट आय आर्जनमा टेवा पुर्‍याउनुनै यसको प्रमुख उद्देश्य हो । यस कार्यक्रममा दलित, गरीब एवं महिला कृषकलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

प्रक्रिया

सूचना प्रवाह गर्ने

- कृषक समूह/कृषक सहकारी संस्थाबाट निवेदन/दरखास्त लिने
- कृषि विकास शाखाबाट छनौट भएका स्किमहरु पारित गराउने ।
- लागत इस्टिमेट तयार गर्दा ५ प्रतिशत रकम कन्टिन्जेन्सी बापत छुट्टयाउने।
- कम्तिमा १५ प्रतिशत रकम वा श्रमदान वा जिन्सी सामग्री उपभोक्ता/निवेदक संस्थाबाट योगदान लिने ।
- ओभरसीयर वा इन्जिनियर वा कृषिका प्राविधिकहरुको रेखदेखमा स्किम कार्यान्वयन गराउने ।
- निर्धारित रकम सदपुयोग साथ स्किममा खर्च गरी फर फारक गर्ने
- कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्ने ।
- सम्पूर्ण प्रक्रियामा पारदर्शिता अपनाउने ।

१.५ उन्नत कम्पोजिट बीउ वितरण

कुनै स्थान विशेषमा सफलता पाएको कुनै पनि उन्नत या स्थानीय जातको बीउलाई सोही स्थानको आबहवासंग मिल्ने अन्य कुनै ठाउँमा उन्नत बीउ किट वा तरकारीको कम्पोजिट बीउ वितरण मार्फत विस्तार गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य-

कुनै एक स्थानमा लोकप्रिय भएको बालीको बीउ त्यस स्थानको आसपासका कृषकहरूलाई जानकारी दिन सो बीउ प्रसारण गर्नु ।

कार्यविधि-

- कुनै एक ठाउँमा लोकप्रिय देखिएका स्तरीय बीउ खरिद गरी स-साना प्याकेटमा राखी निम्न कागजातहरू संलग्न राखी कृषकहरूलाई वितरण गर्नुपर्दछ ।
- बीउको जात, बीउ लगाउने समय, मल हाल्ने समय, सिंचाई गर्ने र कटानी गर्ने समय, अनुमानित उत्पादन, बीउ उपलब्ध हुने क्षेत्रहरू आदि विवरण भएको कागजातबाट सो बारे कृषकहरूलाई जानकारी गराउनुपर्दछ ।
- कृषकको नाम, ठेगाना, बीउ लगाईएको समय, प्रयोग भएको मलखादको मात्रा र समय, प्रयोग गरिएका प्रविधिहरू र समय, बीउ प्रति कृषकको धारणा जस्ता विवरणहरू रेकर्ड गर्नुपर्दछ ।
- कृषकले मन पराएमा सोही बीउबाट क्षेत्र विस्तार हुन्छ ।

१.६ क्रप कटिङ्ग

विभिन बालीको उत्पादन सम्बन्धी आंकडा संकलन गर्ने विधि अपनाई गरिने बाली कटानलाई क्रप कटिङ्ग भनिन्छ । मुख्यतया यो कार्यक्रम बाली उत्पादनस्तर/दर अनुमान गर्न सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य-

कुन कुन बाली कति कति उत्पादन भयो भन्ने उत्पादनस्तर/दर निर्धारण गर्न आंकडा लिनु ।

कार्यविधि-

- नगरपालिकामा विभिन्न बालीहरूको कुल उत्पादन अनुमान गर्न र उक्त बालीले ढाकेको क्षेत्रफल बाली विशेष निम्नानुसार समूहमा विभाजन गरी प्रत्येक समूहले ढाकेको क्षेत्रफल अनुमान गर्नुपर्दछ ।
    - ✓ सिंचित क्षेत्रमा उन्नत जातले ढाकेको क्षेत्रफल

✓ असिंचित क्षेत्रमा उन्नत जातले ढाकेको क्षेत्रफल

✓ सिंचित क्षेत्रमा स्थानीय जातले ढाकेको क्षेत्रफल

✓ असिंचित क्षेत्रमा स्थानीय जातले ढाकेको क्षेत्रफल

✓ प्रत्येक उत्पादन प्रतियोगिताको कित्तामा निश्चित वर्गाकारकोनमूना क्षेत्रफलबाट बाली कटानी गर्नुपर्दछ। प्रति नमूना १० वर्ग मिटरको क्षेत्रफल कायम गर्नुपर्दछ र यस्ता ५ वटा randomized नमूनाबाट उत्पादन रकेर्ड लिनुपर्दछ।

१.७ बीउ बिजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको विकास समयानुसार अघि बढी रहेको भएता पनि विगत एक दुई दशक यता अप्रत्यासित रुपमा जनसंख्या बृद्धि भईरहेकोले सोही अनुपातमा प्रति इकाई जमिनबाट उत्पादकत्वमा अभिबृद्धि गरी कृषि उत्पादनमा थप बृद्धि ल्याउन अत्यावश्यक भएको छ। यस लक्ष्य प्राप्तिको लागि उत्पादनका प्रमुख कारक तत्वहरू सिंचाई, मलखाद, बाली संरक्षणको अलावा उन्नत बीउको प्रयोजन अति नै महत्वपूर्ण छ। स्तरीय बीउको प्रयोगबाट मात्र पनि उत्पादनमा १५-२५ प्रतिशत बृद्धि हुने तथ्य सर्वत्र सावित भई सकेको छ। नेपालमा हाल बीउ आपूर्ति गर्ने विभिन्न श्रोतहरू मध्ये कृषकहरू नै अग्र पंक्तिमा पर्दछन्। लगभग ९५% नेपाली कृषकहरूमा परम्परागत ढंगले खेती गरिएको बालीबाट बीउ संचय गरी धेरै वर्ष सम्म साल वसाली प्रयोगमा ल्याउने चलन छ। यस्तो किसिमको बीउ उन्नत जातको भएता पनि बीउको आनुवंशिक गुणस्तरमा ह्रास आई उत्पादनमा कमी भएको पाइन्छ। विद्यमान अवस्थामा कृषकले आफै संचय गरेको बीउमा उम्रने शक्ति र भौतिक शुद्धता न्यूनतम स्तरमा भएको पाइन्छ। अतः लगभग ९५% कृषकहरूले प्रयोग गर्दै आएको बीउकोगुणस्तर सुधार्न सकेमा हालको कृषिको उत्पादनमा करिब २०% ले बृद्धि गर्न सकिन्छ।

उद्देश्य-

१) बीउमा आत्मनिर्भर बनाउन कृषकहरूको सहभागितामा गुणस्तरीय बीउ उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गरी उचित मूल्यमा बीउकोआपूर्ति समयमा गराउने।

२) कृषक समुदायमा गुणस्तरीय बीउको महत्व बारे जानकारी गराई यसको पय्रोग गर्न अभिप्रेरित गराउने।

३) राष्ट्रिय बीउ बिजन समितीबाट उन्मोचित नयाँ जातका बीउको समयमै बृद्धि तथा प्रसारण गराई उत्पादन अभिबृद्धिमा सहयोग पुर्‍याउने।

४) बीज बृद्धि कार्यक्रमलाई व्यवसायिकरण गर्ने तर्फ कृषक वा कृषक समूहलाई अभिप्रेरित गराउने।

कार्यक्रम तर्जुमा एवं सञ्चालन विधि

१) कृषि विकास शाखाले बीउ बिजनको महत्व एवं जिल्ला/नगर/गाउँपालिका भित्रका बीउ उत्पादन गर्न सकिने क्षेत्रहरू बारे कृषकहरूलाई जानकारी दिई उनीहरूलाई बीउ उत्पादन कार्यमा लाग्न प्रोत्साहित गर्ने।

२)प्रोत्साहित कृषकहरूसंग छलफल गरी सोही समयमा सही कृषकहरूको पहिचान गरी कृषक समूह गठन गर्ने र बीउ बिजन कार्यक्रममा संलग्न गराउने। कृषक छनौट गर्दा बीउ संचय गर्न सक्ने, उत्पादन साधन प्रयोग गर्न सक्ने, सहयोगी भावना भएका किसान वा कृषक समुह हुनुपर्नेछ। यस छलफलमा प्राविधिक ज्ञानको साथ साथै बीउ उत्पादक कृषकहरूलाई उत्पादित बीउ खाद्यान्नमा प्रयोग नगरी वेच विखन गर्नु पर्ने, वेच विखन कृषक आफैले वा कृषक समूहले नै गर्नु पर्ने जानकारी दिनुअति आवश्यक छ।

३)विभिन्न हिउँदे र वर्षे बालीहरूको बीज बृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न क्षेत्रफल तोके पश्चात् आवश्यक श्रोत बीउ (मूल बीउ र प्रथम पुस्ता बीउ) को जात तथा परिमाण राष्ट्रिय बीउ बिजन समिति र बाली विकास निर्देशनालयलाई एक वर्ष अगावै पठाउनुपर्ने छ।

४)छनौट गरिएका कृषकहरूको खेत जग्गामा सिंचाई सुविधा हुनुपर्दछ, बीउ उत्पादनका लागि प्रति कृषक समूह एक हेक्टरको प्लट हनुपर्दछ। प्लट छनौट गर्दा समूहको निर्णयबाट एक भन्दा बढी कृषकहरूको प्लट वा एउटा मात्र कृषकलाई समावेश गर्नसकिनेछ।

५)उन्नत बीउ उत्पादन, बीउ संकलन, प्रशोधन, सुरक्षित संचय, र विक्री वितरण गर्ने तर्फ कृषक वा कृषक समूहलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक सेवा टेवामा सहुलियत र सुविधाहरू प्रदान गर्ने।

६)कृषि विकास शाखाले सञ्चालन गर्ने विभिन्न शैक्षिक प्रदर्शन कार्यक्रमहरूको लागि मूल बीउ आवश्यक नभएको खण्डमा सञ्चालित बीज बृद्धि कार्यक्रमबाट उत्पादित प्रमाणित बीउलाई पनि प्रयोगमा ल्याउन सकिनेछ।

७)बीज बृद्धि कार्यक्रमबाट उत्पादन गरिएको बाली, जात, बीउको स्तर, क्षेत्रफल, उत्पादन परिमाण र गुणस्तरको प्रतिवेदन आदि सम्पूर्ण विवरण हरेक बालीको कटानी पछि कृषि विकास शाखामा पठाउनु पर्नेछ।

८)बीउ बालीको गुणस्तर नियन्त्रण गर्न नगरपालिकाका तालिम प्राप्त प्राविधिकहरूले कमसेकम दुई पटक बीउ बाली निरीक्षण गर्ने।

९)बीउ उत्पादक कृषकहरूलाई गुणस्तरयुक्त बीउ उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन आवश्यकता अनुसार निम्न उपकरणहरू र सामग्रीहरूको व्यवस्था मिलाईनेछ।

क) चिस्यान जाँच गर्ने उपकरण (Moisture Meter)

(ख) बीउ छर्ने समयमा बीउ परीक्षण गर्न Petry Dish tyf Plastic Tray, जसमा माटो वालुवा राखि बीउ परीक्षण गर्न सकिन्छ।

(ग) बीउको नमूना लिने (Seed Sampler)

(घ) बीउ उपचार गर्ने (Seed Treatment Drum)

(ङ) विभिन्न बालीको बीउको नमूनाहरू राख्ने (Plastic Container)

(च) Measuring Tape

(छ) तराजु (Pan type)

लक्षित वर्ग: बीउ उत्पादक कृषक/कृषक समुह/कृषि सहकारी

अनुदानको किसिम: उन्नत जातको मुल बीउ ७५ प्रतिशत अनुदानमा बीउ उत्पादक कृषक कृषक/कृषक समुह/कृषि सहकारीलाई उपलब्ध गराउने।

अनुसूची १

कृषि विकास शाखाले भर्नुपर्ने विजवृद्धि कृषक समूहको विवरण

१. विजवृद्धिमा संलग्न कृषक समूहको नाम–

२. ठेगाना

३. समूहमा रहेका कृषकहरुको संख्या महिला.........पुरुष............ कूल............

४. समूहको प्रकृति (बहुउद्देश्यीय/एकल)

५. समूहले विगतमा सञ्चालन गरेका गतिविधिहरु

क.

ख.

ग.

६. विजवृद्धिमा सञ्चालन गर्न शुरु गरेको मिति :

क·बालीहरु

....

ख·जातहरु

....

७. विजवृद्धि समूहको पूँजी

८. समूहको आमदानीको श्रोत

९. समूहको वैधानिकता (कृषि विकास शाखामा दर्ता/सहकारीमा दर्ता/जि.प्र.का.मा दर्ता/अन्य केही भए खुलाउने)

१०. समूहको आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरु

११. समूहको बैंक खाता सञ्चालन भए नभएको

क) भएको भए बैंक

ख) खाता नं.:

ग) बैंक मौज्दात

१२. समूहमा बीउ उत्पादन प्रविधिबारे ज्ञान भएका कृषकहरुको सख्या र नाम

क.सं.	कृषकको नाम, थर	सर्म्पक नं.

१३. गत वर्षको समूहको बीउ उत्पादन र विक्रीको वासलात

बाली	जात	क्षेत्रफल	उत्पादन	बीउको रुपमा विक्री			खाद्यान्नको रुपमा प्रयोग	बीउको रुपमा स्टक	कैफियत
				समुह भित्र	समुह बाहिर	जिल्ला बाहिर			

१४. यस आ.व. .... मा यस समूहले सञ्चालन गर्ने विजवृद्धि कार्यक्रमको विवरण

क) विजवृद्धिमा संलग्न कृषक संख्या

ख) विजवृद्धिमा गरिने बाली जात, क्षेत्रफल आदि

कृषकहरुको नाम/ठेगाना	बाली	जात	क्षेत्रफल	लगाइने बीउको स्तर	लगाइने बीउको श्रोत	तालिम पाए/नपाएको	कैफियत

१५. समूहले उत्पादन गर्ने बीउको अनुमानित परिमाण

१६. उत्पादित बीउको हुन सक्ने अनुमानित खपत

क) समूह भित्र

ख) समूह बाहिर

ग) जिल्ला बाहिर

समूहको प्रतिनिधि	कृषि विकास शाखा प्रतिनिधिको
नाम	नाम
पद	पद
हस्ताक्षर	हस्ताक्षर
मिति	मिति

कृषि विकास शाखाले नगरस्तरीय बीउविजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम अन्तर्गत विशेष सहयोग कार्यक्रममा आवद्ध हुन चाहने खाद्यान्न विजवृद्धि कृषक समूहको सहमति पत्र संलग्न

अनुसूची १ अनुसारको विवरण भएकाकृषक समूह .... कृषि विकास शाखा ....सँग नगरस्तरीय बीउ विजन आत्मनिर्भर कार्यक्रम अन्तर्गतको विशेष सहयोग कार्यक्रममा आवद्ध हुनका लागि कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका अनुसार काम गर्न मञ्जुर भई यो सहमत पत्र दिएका छौं । सो अनुसार नभएमा नियमानुसार सहुँला बुझाउँला भनी संस्थाका तर्फबाट हामी तपशीलका व्यक्तिहरुले कृषि विकास शाखा .... का अधिकृत प्रतिनिधिको नाम .... (पद) .... को रोहवारमा हस्ताक्षर गरेका छौं ।

तपशील

१) अध्यक्ष नाम हस्ताक्षर

२) सचिव नाम ,,

३) कोषाध्यक्ष नाम ,,

रोहवर कृषि विकास शाखाका प्रतिनिधि–

नाम

पद

हस्ताक्षर

मिति

१.८ मेटल सीडवीन वितरण

उद्देश्यः

खाद्यान्न बालीहरुको बीउ विजनको भण्डारणमा हुन सक्ने नोक्सानीलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने ।

कार्यविधिः

खाद्यान्न बीउ विजन उत्पादन गर्ने व्यक्ति/समूहलाई सम्बन्धित कृषि विकास शाखाले मेटल सीडवीन वितरण गर्ने । नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको दररेटको परल मूल्यमा ५० प्रतिशत अनुदान सहुलियतमा मेटल सीडवीन उपलव्ध गराइनेछ ।

लक्षित वर्ग:

बीज बृद्धि गर्ने कृषक, कृषक समुह/सहकारी अनुदानको किसिम: बीउ भण्डारण गर्ने मेटल बीनमा ५० प्रतिशत अनुदान

१.९ बेमौसमी तरकारी खेतीको लागि प्लाष्टिक घर तथा ग्रिन नेट घर तथा थोपा सिचाँई

१.९.१ प्लाष्टिक घर निर्माणका लागि प्लाष्टिक टनेल वितरण

परिचय : बोट बिरुवाको सामान्य बृद्धि प्रक्रियाको लागि चाहिने आवश्यक बातावरणलाई प्रतिकूल मौसममा पनि प्लाष्टिक घरको सहयोगमा सो अनुकुलको वनाई उनीहरुको विकास र उत्पादन बृद्धि गर्ने प्रक्रिया र प्रविधि हो । एक रोपनीमा प्लाष्टिक घर बनाउन करिब ५६,८१५।- खर्च लाग्छ र त्यसमा बिशेष गरी बेमौसमी गोलभेंडा खेती गर्दा लगभग ८५,४००।- रुपैया प्रति बाली प्रति सिजनमा आम्दानी लिन सकिने कुरा बागवानी अनुसन्धान महाशाखा, खुमलटारको अध्ययनले देखाएको कुरा (डा. बुढाथोकी, २०६३) बजारमुखी तरकारी खेती भन्ने पुस्तकमा उल्लेख गरिएको छ ।

उद्देश्य

प्लाष्टिक घरमा बेमौसममा पनि मौसमी तरकारी जस्तै गणुस्तरको तरकारी उत्पादन गरी मौसमी तरकारीले भन्दा वढी आम्दानी लिन ।

निर्माण स्थलको छनौट

सम्म परेको पानी नजम्ने, हुरी बतास नलाग्ने, दिनभरी सूर्यको प्रकाश आउने जस्ता खुल्ला स्थानहरुमा निर्माण स्थलको छनौट गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

कुनकुन अवस्थामा प्लाष्टिक घरमा तरकारी खेती गर्ने ?

वढी बर्षाले निम्त्याउने रोग कीराबाट बालीलाई जोगाउन र जाडो मौसममा पनि वर्षे तरकारी खेती गर्न परेमा प्लाष्टिक घर प्रविधि अपनाइ तरकारी खेती गर्न सकिन्छ ।

कुन कुन तरकारी बाली कहिले लगाउने ?

यस भित्र सबै प्रकारका तरकारी बालीहरु लगाउन सकिएता पनि बेमौसममा बढी मुल्य जाने तरकारी बालीहरु जस्तै गोलभेंडा, कांक्रो, साग, फर्सी जात र भेंडे खोर्सानीवाट धेरै फाईदा हुने कुरा विभिन्न अध्ययनहरुले देखाएको पाइएता पनि निम्नानुसारका तरकारी बालीहरुविभिन्न महिनामा लगाउन सकिन्छ ।

चैत्र देखि श्रावण सम्म: मुख्य बालीको रुपमा तपसिलका मध्य कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।

- ✓ गोलभेडा, भेडेखुर्सानी, हात्तीसुँडे खुर्सानी, खुर्सानी जात
- ✓ काँक्रा, जुकिनी फर्सी, तितेकरेला, तने वोडी

घुसुवा बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक मुख्य बाली सँगसङ्गै लगाई खेती गर्ने । बोडी, रातो कोसा हुने लहरे राजमा, होचो बोडी र भ्फाँङ्गे सिमी

- श्रावण देखि मंशिर सम्म: मुख्य बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।
  - ✓ गोलभेडा, भेडेखुर्सानी, हात्तिसुडे खुर्सानी, काउली
  - ✓ काँक्रा, रातो कोसा हुने राजमा, चौमासे सिमी
- घुसुवा बालीको रुपमा तपसिलका मध्ये कुनै एक बालीको खेती गर्ने ।
  - ✓ प्याजको लागि सेट र लसुन य भ्फाँङ्गे सिमी, भ्फाँङ्गे बोडी य रायो, तोरी, पालुङ्गो, धनियाँ, ४० दिने मुला
- मंसिर देखि फाल्गुण सम्म: यी बालीहरु श्रावणमा लगाईएको मख्य बाली कार्तिक भित्र रोप्नुपर्दछ ।
  - ✓ जुकिनी फर्सि, काँक्रो, केराउ य काउली, ब्रोकाउली, बन्दा, ग्याँठ, रायो, पालुङ्गो, चम्सुर कसरी बनाउने ?

आफनै गाउंघरमा पाइर्ने बाँसको प्रयोग गरी कम लगानीमा नै बनाउन सकिने प्रविधि हो । बाँसको प्रयोग गर्दा पाकेको सोभ्रो र खिरीलो बाँस छान्नुपर्दछ । नपाकेको काँचो बाँस प्रयोग गर्नु हुदैन । काँचो बाँस प्रयोग गर्दा चांडै कुहिएर नोक्सान हुने भएकोले राम्रोसँग पाकेको बाँस प्रयागे गर्न सिफारिश गरिएको हो ।

कार्यक्रमको लक्षित बर्ग: तरकारी खेतीको पकेट क्षेत्र, सिचाँईको व्यवस्था भएको

- ✓ व्यावसायिक रुपमा तरकारी खेतीमा संलग्न प्रगतिशिल कृषकहरु ।
- ✓ तरकारी खेतीमा संलग्न कृषक समूह ।
- ✓ तरकारी खेतीमा सहकारीकरण भएका कृषक सहकारीहरु ।

कार्यक्रमको अनुदानको किसिम: प्लाष्टिक घर निर्माणका लागि प्लाष्टिक टनेल तथा आवश्यक समाग्रीमा बढीमा ७५ प्रतिशत अनुदानमा वितरण

१.२० थोपा सिचाई कार्यक्रम

प्लाष्टिक घरमा समुचित सिँचाइ पानीको प्रयोग गरि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने थोपा सिचाँई एक नविनतम प्रविधि हो । कम सिचाई पानीमा अधिकतम उत्पादन लिन यस प्रविधिको विस्तार गर्न यो कार्यक्रम संचालन गरिन्छ ।

उदेश्य

- थोरै भन्दा थोरै सिचाई पानिबाट अधिकतम तरकारी उत्पादन गर्न ।
- समुचित सिचाँई पानिको प्रयोग गर्न ।

कार्यविधि

- बेमौसमी तरकारी खेती पकेट क्षेत्रको पहिचान गरि प्लाष्टिक घर भित्र खेती गर्ने कृषकहरुलाई थोपा सिचाँई सेट वितरण गर्ने ।

लक्षित वर्ग:

प्लाष्टिक घर भित्र तरकारी खेती गर्ने कृषकहरु

अनुदानको किसिम: ७५ प्रतिशत अनुदानमा साना सिचाँई सेट वितरण

१.२१ च्याउ उत्पादन प्रर्दशन तथा च्याउ वितरण

१.२१.१ च्याउ उत्पादन प्रदर्शन (कन्ये तथा गोब्रे च्याउ)

कन्ये तथा गोब्रे च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधि कृषकहरु समक्ष पुऱ्याउन यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य- कन्ये तथा गोब्रे च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधि कृषकहरुलाई प्रदर्शन गर्नु ।

कार्यविधि-

- ✓ कन्ये च्याउ- यो प्रदर्शनको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, प्लाष्टिक, च्याउको बीउ आदि व्यवस्था| मिलाई कृषक समूह गठन भएको पकेट क्षेत्रमा प्रति कृषक समूह एउटा प्रदशर्न सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
- ✓ गोब्रे च्याउ- यसको लागि अति आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, एमोनियम सल्फेट, कृषि चुन, युरीया,| डि.ए.पी. तथा च्याउको बीउ र विषादीहरुको व्यवस्था मिलाई कृषक समूह गठन भएकोपकेटमा प्रति समूह एउटा प्रदर्शन सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

१.२१.२ च्याउ बीउ वितरण

उन्नत बीउ किट जस्तै गरी च्याउ खेतीमा अभिरुचि राख्ने कृषकहरुलाई च्याउको बीउ वितरण गरिन्छ ।

उद्देश्य- कृषकहरुलाई च्याउ खेती गर्न प्रोत्साहित गर्नु ।

कार्यविधि- च्याउ उत्पादन समूह वा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्रका कृषकहरुलाई कम्तीमा ७५ प्रतिशत अनुदानमा बीउ उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

लक्षित वर्ग: बजार क्षेत्रका साना किसान तथा फर्म दर्ता भएका कृषक, कृषक समुह/सहकारी

अनुदानको किसिमः उन्नत बीउ तथा प्लाष्टिक थैलीमा कम्तीमा ७५ प्रतिशत अनुदान

१.२२ गोठेमलमूत्र तयार गर्ने प्रविधि (भकारो सुधार प्रदर्शन) :

यसमा गहुँत संकलन ट्यांकी निर्माण गरी यसको सकं लन तथा संरक्षण गरिन्छ । गहुँतलाई बालीमा सोझै प्रयोग गर्ने तथा भकारोमा मिसाई गोठेमलको गुणस्तर बढाउने कार्य गरिन्छ । भकारोबाट गहुँत मिसाउनको अलावा गोठेमलबाट प्रमुख खाद्यतत्व मध्येको नाइट्रोजन तत्व नष्ट हनु नदिनको लागि छापो दिने, मल तर्काउने र चुहिएर तथा उडेर नोक्सान हुन दिनबाट जोगाउने गरिन्छ । यस अन्तर्गत वस्तुको लागि गोठ बनाउदा मुत्र नचुहिने अर्थात चुहिएर खेर नजाने खालको बनाउन कृषकलाई प्रेरित गरिन्छ । स्थानीय स्तरमा पाउने ढुंगा, छपनी आदि प्रयोग गरी कृषककै सहभागितामा गहुँत बग्ने खालको गोठको भूई निर्माणमा जोड दिइन्छ साथै बगेको गहुँतलाई नली मार्फत संकलन ट्यांकमा जम्मा गर्न ट्यांक र नलीको व्यवस्था गर्न उत्प्रेरित गरिन्छ ।

उद्देश्य : गोठबाट गोबर तथा गहुँतलाई संरक्षण गरी गहुँतलाई सोझै बालीमा प्रयोग गर्ने तथा गोठेमलको रुपमा प्रयोगमा ल्याई मलको गुणस्तर बढाउने ।

प्राविधिक मापदण्ड -

- मुत्र संकलनको लागि गोठ सुधार (इटा, ढुंगा, वालुवा, सिमेण्ट, पात पतिङ्गर आदिका लागि)
- गोठेमल खाडल/थुप्रो माथि छहारीको व्यवस्था ज्यामी ३ जवान
- साईनवोर्ड १.५+१ फीट

लक्षित वर्ग: पशुपालन क्षेत्र (गाई तथा भैसी पालन)

अनुदानको किसिमः भकारो निर्माणमा ५० प्रतिशत अनुदान,

१.२३ माटो परिक्षण शिविर/माटो सप्ताह सञ्चालन तथा कृषि चुन वितरण

परिचय

योजनावद्ध रुपले खास ठाउकाें माटोको समस्यालाई प्रस्ट्याउन अभियानको रुपमा माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गरिन्छ । यस्तो शिविर एक हप्तासम्म सञ्चालन गरी माटो सप्ताहको रुप दिन पनि सकिन्छ ।

उद्देश्य

- ➢ कृषक सहभागितामा उर्वराशक्तिको जानकारी लिनुको साथै स्थलगत रुपमा माटो विश्लेषण गर्नु ।
- ➢ बाली उत्पादन क्षेत्रमा स्थलगत माटो विश्लेषण कार्य गरी माटो व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रविधिहरु सिफारिश गर्नु । जस्तै अम्लीय माटो सुधारका लागि प्राविधिकको सिफारीस अनुसार कृषि चुन वितरण गर्नु ।

कार्यविधि :

- ➢ माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला तथा कृषि विकास शाखाले माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने रसायन, उपकरणहरु र प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।
- ➢ कृषि विकास शाखाले कृषकहरुलाई कार्यक्रमवारे जानकारी गराई अन्य सबै व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
- ➢ नगर वा वडा स्तरीय माटो व्यवस्थापन तालिम संग आवद्ध गरी माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन गर्नु प्रभावकारी हुन्छ ।
- ➢ माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन कम्तीमा २ दिन/आ.अ.
    - ✓ पहिलो दिन माटो परीक्षण (४० नमूना)
    - ✓ दोस्रोदिन माटो व्यवस्थापन तालिम/अन्तरकृया

कृषि चुन प्रयोग : माटो परिक्षण नतिजाको आधारमा देखिएको अम्लियपन घटाउन यो प्रदर्शन गरिन्छ ।
उद्देश्य : कृषि चुन प्रयोग गरी माटोको गुणस्तर अभिबृद्धि गराउन कृषकहरुलाई उत्प्रेरण गर्नु ।
कार्यविधि : माटो परिक्षण शिविरको नतिजा तथा अन्य अध्ययनको आधारमा कृषि चुन प्रयोग गर्न आवश्यक स्थानमा प्रदर्शन प्लटको आधा जग्गामा सिफारिश गरिए अनुसार चुन प्रयोग गरि प्रदर्शन गर्नुपर्दछ ।

प्राविधिक मापदण्ड -

- कृषि चुन वढिमा ३०० के.जी.
- तराई १.५ कठ्ठा

१.२४ वागवानी विकास कार्यक्रम

१.२४.१ फलफूल बिरुवा वितरण

आयमूलक व्यावसायिक फलफूल बगैंचा स्थापना गर्ने उद्देश्यले नगरमा बर्षे फलफुल (आपँ, लिची आदी) सुन्तलाजात फलफुल (सुन्तला, जुनार र कागती) हिउदे फलफुल (किवि फल आदी) समेतका फलफूल बिरुवा वितरण गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

कार्यविधि:

- फलफूल बिरुवाको मूल्यको लागि नेपाल मुलुकको सरकारी वागवानी केन्द्रहरु तथा निजीस्तरका फलफूल नर्सरीहरुवाट उत्पादित फलफूलको बगैंचाको हकमा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृत प्रचलित दररेट वमोजिम र भारतवाट आयात गरिने या अन्य बिरुवाको हकमा सम्बन्धित क्षेत्रको चलन चल्तीको दरमा पत्रहरुको प्रतिस्पर्धाको आधारमा मूल्य निर्धारण गरिनेछ ।
- उपरोक्त फलफूलहरुको सम्भाव्य पकेटहरुलाई प्राथमिकता दिने र अन्य सभाव्य क्षेत्रहरुमा कृषक/कृषक समूहले व्यावसायिक फलफूल बगैंचा स्थापना गर्नुपर्नेछ ।
- व्यक्तिगत कृषक/कृषक समूहले कम्तीमा पनि एकै किसिमको बोट लगाउनुपर्नेछ ।
- सम्भाव्य पकेट क्षेत्रमा फलफुल बगैंचा निर्माणका लागि ५० देखी ७५ प्रतिशत अनुदानमा बर्षे तथा सुन्तलाजता फलफुल र कम्तीमा ५० देखी ७५ प्रतिशत अनुदानमा हिउदे फलफुलका विरुवाहरु वितरण गर्ने ।

१.२४.२ प्लाष्टिक क्रेट तथ प्लाष्टिक नर्सरी ट्रे वितरण

फसलोपरान्त पश्चात् तरकारी तथा फलफुल भण्डारण, ढुवानी तथा बजारीकरणका लागि प्लाष्टिक क्रेट वितरण कार्यक्रम संचालन गर्ने लक्ष्य रहेको छ ।

उदेश्य

- उत्पादीत तरकारी तथा फलफुलको गुणस्तर नविगारी यथास्थीति कायम राख्न ।
- सजिलो भण्डारण, ढुवानी तथा हेण्डलिङ गर्न ।

कार्यविधि

- तरकारी तथा फलफुल (सुन्तला) को पकेट क्षेत्रमा कृषकहरुलाई आफ्नो उत्पादन सजिलै भण्डारण, ढुवानी तथा बजारीकरण गर्न प्लाष्टिक क्रेट वितरण गर्ने

लक्षित वर्ग: तरकारी तथा फलफुलको पकेट क्षेत्र

अनुदानको किसिम: तरकारी भण्डारण गर्न प्लाष्टिक क्रेट कम्तीमा ८० प्रतिशत अनुदान

१.२५ उखु उत्पादन कार्यक्रम

क) प्राविधिक पक्ष

उखुको सेट प्रयोग गरी उखु खेती गर्ने प्रविधि प्रसार गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ । यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न उखु खेती गरिने पकेट क्षेत्रहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ । कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउन उखु उत्पादन गर्ने पकेट क्षेत्रमा सन्चालन गर्नुपर्नेछ ।

उद्देश्य

- उखुको सेटबाट उखुखेती गरि उत्पादन क्षेत्र विस्तार गर्ने ।
- उखुको सख्खर बनाउने मेसिनरी सामग्री विस्तार गर्ने ।

कार्यविधि

- कार्यक्रम सञ्चालन स्थलको छनौट गर्दा उखु उत्पादन गर्नेपकेट क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
- सेटबाट उखु खेती गर्न सिफारिश गरिएको प्रविधि अपनाउनुपर्दछ ।
- सख्खर बनाउन उखु पेल्ने मेशिनरी सामग्री तथा अन्य सामग्रीहरु विस्तार गर्नुपर्नेछ ।

लक्षित समूहः उखुउत्पादक कृषक/कृषक समूह

अनुदानको किसिमः उखुको सेट वितरणमा १०० प्रतिशत अनुदान, उखु पेल्ने मेशिन ५० प्रतिशत अनुदान

१.२६ फलफूल नर्सरी तथा नमुना बगैचा स्थापना

फलफूल उत्पादन क्षेत्रमा स्थानीय कृषकद्वारा फलफूल बिरुवा उत्पादन गराई माग आपूर्ति गर्न तथा फलफूल बगैचा विस्तार गरी फलफूलको व्यवसायिक खेती गर्न यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ ।

उद्देश्य

- फलफूल खेती गर्न इच्छुक कृषकलाई स्थानीय स्तरमै बिरुवा उपलब्ध गराउनु ।
- फलफूलको बगैचा विस्तार गरी उच्चतम गुणस्तरीय फलफुल निर्यात गराउनु
- रोजगारीको सिर्जना गराउनु ।

कार्यविधि

- यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा फलफूल नर्सरी तथा नमुना बगैचा स्थापना गर्न सम्भाव्य पकेट क्षेत्रमा उन्नत फलफूलको बीउ तथा बिरुवा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

लक्षित बर्गः फलफूलको व्यवसायिक खेती गर्ने कृषक तथा कृषक समुह

अनुदानको किसिमः फलफूलको बीउ तथा बेर्ना ५० देखी ७५ प्रतिशत अनुदानमा फलफूल पकेट क्षेत्रमा उपलब्ध गराउने ।

१.२७ कृषि यान्त्रिकरण–मेशिनरी औजार वितरण

कृषि उत्पादनमा आधुनिकीकरण, कम समयमा सरल तथा उन्नत प्रविधिबाट कृषिजन्य क्रियाकलाप गर्न कृषि यान्त्रिकरण कार्यक्रम अर्न्तगत विभिन्न मेशिन तथा औजारहरु वितरणका निमित्त यो कार्यक्रम संचालनमा ल्याईएको छ । देशमा विधमान कृषि क्षेत्रमा जनशक्तिको अभाव लाई निर्मुलीकरण गरी कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्न यस कार्यक्रम लागु गरिएको छ । फलफूल बिरुवाको काँटछाँटमा आवश्यक पर्ने सिकेचर र आरी, को खेतीबालीको रोग कीरा नियन्त्रणको लागि विषादी छर्न प्रयोग हुने विभिन्न पस्प्रेयर, धानको थ्रेसर, मकै छोडाउने मेशिन, हाते ट्याक्टर तथा अन्य कृषि प्रयोग आधुनिक उपकरणहरु आदीमा कृषकहरुलाई अनुदान दिने ।

उदेश्य

- कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरण गर्न ।
- कृषि क्षेत्रमा जनशक्ति अभावलाई न्युनिकरण गरी कृषि उत्पादन बृद्धि गर्न ।

कार्यविधि

- पकेट क्षेत्र वा अन्य सम्भाव्य क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक फलफूल बगैंचा लगाउने कृषक/कृषक समूहलाई सिकेचर र आरी, खाधन्न बाली क्षेत्रका कृषकहरुलाई धानको थ्रेसर, मकै छोडाउने तथा रोप्ने मेसिन उपलब्ध गराउने ।
- प्रत्येक ३०० बोट वा १ हेक्टर जग्गामा बिरुवा लगाउने कृषक/कृषक समूह वा १० जवानको कृषक समूहलाई १ वटा स्प्रेयर उपलब्ध गराउने ।
- तरकारी पकेट क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक तरकारी खेतीमा सहयोग पुऱ्याउन खेतबारी खनजोत गर्न हाते ट्याक्टर उपलब्ध गराउने ।

लक्षित वर्ग: सम्वन्धित बालीको पकेट क्षेत्रका कृषकहरु

अनुदानको किसिमः मेशिन औजार उपकरणमा ५० प्रतिशत,

१.२८ योजना, बजार विकास तथा आर्थिक विश्लेषण

पहुचँ नपुगिएका तथा तालिम गोष्ठिबाट समेटन्नसकिएका विषयहरुको खेती प्रविधि तथा अन्य जानकारीहरु कृषकहरु माझ सरल र सुलभ तरिकाबाट पहुचँ पुऱ्याउन ब्रोसर/लिफलेट, बुकलेट, फ्लेक्स ब्यानर छपाई तथा वितरण, कार्यक्रम तथा प्रगति पुस्तिका प्रकाशन, नगरपालिकामा सञ्चालित र सम्पादित कार्यक्रमहरु तथा भए गरेका प्रगतिको साथै अन्य विवरणहरु समेत सम्बन्धित सबैलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले यस किसिमको प्रकाशन गरिन्छ ।

उद्देश्य

प्रत्येक कृषि विकास शाखाले आफ्ना सवै एकाईहरु (बाली, वागवानी, योजना, माछा आदि) लाई समेटी वार्षिक कार्यक्रम, प्रगति, विशेष कार्यहरु र जिल्लाका अन्य वस्तुगत विवरणहरु प्रकाशन गर्नु ।

कार्यविधि-

- ✓ यो पुस्तिका प्रत्येक आ.व.को प्रथम चौमासिक सम्ममा निकाल्ने गरी व्यवस्था मिलाउनुपर्नेछ ।
- ✓ कार्यक्रम तथा प्रगति पुस्तिकाको प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।
- ✓ बजार अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क व्यवस्था कार्यक्रमबाट प्रकाशित कार्यान्वयन निर्देशिकामा दिईएको ढांचामा आवश्यकता अनुसार हेरफेर ल्याई अन्य विषयलाई समेत समेटन् सकिनेछ ।

१.२९ भ्रमण कार्यक्रम

१.२९.१ अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण

परिचय : कृषकहरूलाई वरपरका जिल्लाका उत्पादन स्थल वा फार्महरूमा भ्रमण गराउँदै आईएकोभएतापनि हालको परिप्रेक्ष्यमा यस्तो भ्रमणलाई बाली उत्पादन कार्यक्रमसंग आबद्ध गराउनुपर्दछ । यस्तो भ्रमणबाट विभिन्न कृषकहरूले जिल्लाहरूमा कृषि प्रविधिहरूबारे अवलोकन गरी सिक्ने मौका पाउँदछन्।

उद्देश्य - कृषकहरूलाई नौलो (उन्नत) प्रविधि देखाएर त्यसबाट प्रभावित भई नयाँ प्रविधि अवलम्बन गर्न सघाउ पुऱ्याउनु ।

कार्यविधि -

- भ्रमणको लागि केही पढेका, सिक्न सक्ने र सिकाउने भावना भएका कृषक वडा कार्यालयको सिफारीस अनुसार छनौट गर्नुपर्दछ ।
- भ्रमण कार्यक्रम (अवलोकन स्थल, वस्ने स्थान आदि) अग्रीम रुपमा तयार गरी भ्रमण गरिने स्थल एवं सम्बन्धित व्यक्तिहरू तय गरी भ्रमण कार्यक्रम प्रारम्भ गर्नुपर्दछ ।

- भ्रमणको सुरुमा परिचय लिने दिने गरी कार्यक्रम स्पष्ट रुपले वताई दिनुपर्दछ ।
- भ्रमणको क्रममा सबैलाई सक्दो सहुलियत दिई लाभप्रद तुल्याउनुपर्दछ र अन्त्यमा समीक्षा गर्नुपर्दछ ।

अवधि - ५-७ दिन कृषक आफनो वडाबाट भ्रमण शुरु गर्न, सदरमुकाममा भेला हुन र फर्कन बाटोकोम्याद बाहेक) .

१.३० टि.पि.एस. (true potato seed) बियाँद्वारा बीउ आलु उत्पादन कार्यक्रम

क) प्राविधिक पक्ष

आलुको बियाँ प्रयोग गरी आलुखेती गर्ने प्रविधि प्रसार गर्ने उद्देश्यले यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिन्छ । यो कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आलुखेती गरिने पकेट क्षेत्रहरु खासगरी स्थानीय बीउ आलु प्रयोग गर्नुपर्ने क्षेत्र तथा उन्नत बीउ आलु ढुवानी गर्न पायक नपर्ने सिंचित क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिनुपर्दछ । कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउन आलुको पकेट क्षेत्रमा सन्चालन गर्नुपर्नेछ ।

उद्देश्य

आलुको बियाँ बाट आलुउत्पादन गर्ने प्रविधि प्रसारण गर्ने ।

कार्यविधि

- कार्यक्रम सञ्चालन स्थलको छनौट गर्दा आलुबीउ ढुवानी गर्न पायक नपर्ने क्षेत्र जहाँ बीउ आलुको अभाव हुन्छ, त्यस्तो पकेट क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।
- बीयाँद्वारा बीउ आलुउत्पादन गर्न सिफारिश गरिएको प्रविधि अपनाउनुपर्दछ ।
- बाली तयार भैसकेपछि सम्बन्धित प्राविधिकको उपस्थितिमा कार्यक्रम संचालन पकेट क्षेत्र तथा आसपासका कृषकहरुलाई भेला गराई मूल्याङ्कन अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

लक्षित समूहः बीउ/खायन आलु उत्पादक कृषक/कृषक समूह

अनुदानको किसिमः टि.पि.एस.बीउ वितरणमा १०० प्रतिशत अनुदान

१.३१ बाली संरक्षण सेवा कार्यकम

१.३१.१ आकस्मिक बाली संरक्षण सेवा कार्यकम

परिचय/पृष्ठभूमि :

नगरमा कीरा, रोग आदिले प्रायः बर्षै पिच्छे बाली नालीमा आकमण गरेका हन्छन । किहलेकाँही यसले प्रकोपकै रुप लिन पिन सक्दछ । यस अवस्थामा नगर पालिकाबाट आकस्मिक बाली संरक्षण सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिने छ ।

उदे्श्य

नगरपालिकामा आकस्मिक रोग कीराको प्रकोपबाट हुने क्षती कम गर्न कृषकहरुलाई सहयोग पुर्याउने छ ।

कायिविधः

नगर पालिकामा रोग कीराको प्रकोप देखिनासाथ कृषि विकास शाखाले विवरण सहित ५० प्रतिशत अनुदानमा विषदी वितरण गरिने छ ।

१.३१.२ बालि संरक्षण उकरण वितरण कार्यकम

परिचय

कृषकहरुलाई आवश्यक पर्ने बालि संरक्षण उकरणसामाग्री

उद्देश्य :

सम्बन्धित कार्यकमको लागि आवश्यक पर्ने सामाग्री उपलब्ध गराई कृषक/कृषक समुहलाई कार्यकममा उत्प्रेरित गर्नु ।

कायिविधः बालि संरक्षण उकरणसामाग्रीमा ५० प्रतिशत अनुदान

१.३२ मौरी विकास तथा मह उत्पादन कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

मह एक पौष्टिक दृष्टिकोणबाट महत्वपुर्ण मौरी जन्य उत्पादन भएकोले यसको माग दिनानुदिन बढ्दै गईरहेको छ । मह मौरीबाट उत्पादन हुने एक प्रांगारिक उत्पादन भएकोले यसको उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न सकेमा यसले सहजै अन्तरराष्ट्रिंय बजार समेत पाउने र ब्यावसयिकताबाट आय आर्जनमा महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने देखिन्छ ।

उद्देश्य

- एक घर एक घार भन्ने नारा सहित नगरका प्रत्येक घरलाई मौरी घार राख्न प्रेरित गर्ने ।
- दीगोरुपमा मौरीपालन कृषकहरु बृद्धि गर्दै सीमान्तकृत तथा गरीब कृषकको आयआर्जनमा बृद्धि गर्ने
- सम्भाब्य क्षेत्रका घर घरमा मौरी पालन भै महको सेवनबाट स्वास्थमा सुधार ल्याउने ।

लक्षित वर्ग

- गरीब तथा सीमान्तकृत कृषक समूहहरु यस कार्यक्रमबाट लाभान्वित हुनेछन्।

कार्यक्रमको सम्भाव्य प्रतिफल

कृषकहरु स्वःस्फूर्त भई मौरी पालनमा लागिरहने छन्। कम आयश्रोत भएका वा आर्थिक बिपन्नताका साथ जीवन यापन गरिरहेका कृषकहरुको दीगो रुपमा आय आर्जन बृद्धि भई जीवनस्तर तथा स्वास्थमा सूधार हुनेछ । साथै मौरी पालन उनीहरुमाभ्m पनि व्यावसायिक रुपमा अगाडि बढ्नेछ ।

कार्यविधिः

- मौरी चरनको लागि उपयुक्त भई सम्भाबित कार्य क्षेत्रहरुको छनोटको लागि कृषक समूहको मागकोआधारमा स्थलगत निरिक्षण गर्ने ।
- कृषि प्राविधिक टोलीले स्थलगत निरिक्षण र मौरी पालनका लागि उपयुक्त क्षेत्रका कृषकहरुलाई ५० प्रतिशत• अनुदानमा आधुनीक मौरीको घार उपलब्ध गराउने ।

१.३३ प्लाष्टिक पोखरी निर्माण –प्लाष्टिक सिथ वितरण

पृष्ठभूमि

सिंचाईको सुविधा नपुगेको क्षेत्रहरुमा कम लागतमा वर्षातको पानी संकलन र जमिनमा बगेको भल पानीका साथै घर र गोठ/गुहालीमा परेको आकाशे पानीलाई संकलन गरी कृषकहरुलाई सिंचाई सुविधा उपलव्ध गराउन अधिकतम रु. तीस हजार सम्म अनुदान सहयोग दिई कृषक वर्गमा राहत गर्न यो कार्यक्रम तयार गरिएको छ । व्यवसायिक तरकारी खेती एवं आय आर्जनको पृष्ठभूमिमा सञ्चालन गरिने यो कार्यक्रम अनुसार कृषक/कृषक समूह/कृषि सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति लाई कार्यक्रम उपलव्ध गराईने छ ।

उद्देश्य

सिंचाईको सुविधा नपुगेका क्षेत्रहरुमा कम लागतमा प्लाष्टिक पोखरी निर्माण गरि तरकारी खेती लगायत विभिन्न सम्भाव्य बालीहरुको खेती प्रवर्द्धन गरी रोजगारी र आय आर्जन बढाई गरीवी न्यूनीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

परिभाषा

- प्लाष्टिक पोखरी भन्नाले सिंचाई सुविधा नपुगेको क्षेत्रमा पोखरीको क्षमता अनुसार प्रति प्लाष्टिक पोखरी ४ देखि १० कट्ठा वा सो भन्दा वढी जमीनमा सिंचाई हुने गरी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्लाष्टिक सिथ र अन्य आवश्यक सामाग्री खरिदको लागि अनुदान सहयोग र उपभोक्ताको तर्फवाट पोखरी निर्माणको लागि खाडल खन्ने लगायत अन्य कामको लागि आवश्यक खर्च उपलब्ध गराइ निर्माण गरिने पोखरीलाई जनाउँदछ ।
- कृषि सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति/कृषक समूह भन्नाले मान्यता प्राप्त हुने गरी स्थापित सहकारी संस्था/उपभोक्ता संस्था वा समिति/जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/कृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अन्य निकायवाट गठन एवम्दर्ता भई कम्तिमा एक वर्षको अवधि पुरा गरेका, नियमित बैठक बस्नुका साथै समूह सञ्चालन पद्धति एवम् प्रक्रियाहरु अनुसार सञ्चालन भैरहेका र कृषि विकासको लागि सकृय रुपले कृषि विकास शाखाको सम्पर्कमा रही क्रियाशील रहेका कृषक/कृषक समूहहरुलाई जनाउँदछ ।
- आयोजना भन्नाले यस कार्यविधि अनुसार कृषि विकास शाखाको अनुदान सहयोग र उपभोक्ता संस्था/समिति/समूह/ व्यक्ति को नगद रकम वा जिन्सी वा श्रमदान समेतमा गरिनेप्लाष्टिक पोखरी निर्माण योजनालाई जनाउँदछ ।

छनौटका आधारहरू

छनौट गर्नु अगाडि देहायका आधारहरुलाई ध्यान दिनुपर्नेछ ।

- नगरपालिकामा सिंचाई सुविधा नपुगेका सुख्खा क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- कृषक समूहको लागि आयोजना छनौट गर्ने सम्बन्धमा नगरपालिका /कृषि विकास शाखा अन्तर्गत वा अन्य निकायवाट गठन एवम्दर्ता भई कम्तिमा एक वर्षको अवधि पुरा गरेका, नियमित बैठक बस्नुका साथै समूह सञ्चालन पद्धति एवम् प्रक्रियाहरु अनुसार सञ्चालन भैरहेका र कृषि विकासको लागि सकृय रुपले कृषि विकास शाखाकोसम्पर्कमा रही कृयाशील रहेका कृषक समूहको लागि मात्र आयोजना छनौट गर्नु पर्नेछ ।
- जन सहभागिताको आधारमा स्थानिय श्रोतको बढी परिचालन गर्ने सक्षम उपभोक्ता समिति वा संस्था/कृषक समूह/कृषकलाई केन्द्रित गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- प्लाष्टिक पोखरी निर्माणको लागि उपभोक्ताले आफ्नै पहल र श्रमदानमा खाडल खन्नेप्रतिवद्धता गर्नु पर्नेछ ।
- पोखरी निर्माण गर्दा मागमा आधारित व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने कृषकलाई केन्द्रित गरी गर्नु पर्दछ ।
- छनौट भएका आयोजना सोही आर्थिक वर्ष भित्र पुरा हुनुपर्ने ।
- प्रतिकुल वातावरणीय असर न्यून पार्ने किसिमका आयोजनाहरुलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
- नगर कृषि विकास समितिको निर्णयबाट यो कार्यक्रम स्वीकृत हुनेछ ।

लक्षित वर्ग: सुख्खा क्षेत्रका कृषकहरु

अनुदानको किसिमः प्लाष्टिक पोखरी निर्माणका लागि प्लाष्टिक सिथ कम्तीमा ५० देखि १०० प्रतिशत अनुदानमा उपलब्ध गराउने ।

१.३४ नगर कृषि विकास समितिको गठन

कृषि विकास शाखामा अनुदानका लागि कृषक/कृषक समुह/कृषक सहकारीहरुले बाट पेश भएका आवेदन फारमको मुल्यांकन, अनुगमन तथा छनौटका लागि तपसिल अनुसारको छ (६) सदस्यीय समिति गठन गरि कार्यन्वयनमा ल्याउने । यस समिति आवश्यकता अनुसार नगरका जनप्रतिनिधि तथा अन्य कर्मचारीहरुलाई आमन्त्रित गर्न सकिनेछ ।

पदाधिकारी

१	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	संयोजक	पदाधिकारी संख्या
२	आर्थिक विकास समिति	सदस्य	१
३	शाखा प्रमुख, पशुसेवा शाखा	सदस्य	१
४	नगरसभा सदस्य मध्येबाट नगर प्रमुखले तोकिएको (१ पुरुष, १ महिला)	सदस्य	२
५	शाखा प्रमुख, कृषि विकास शाखा	सदस्य सचिव	१
	जम्मा		६

१.३५ कार्यक्रम संचालन प्रक्रिया

नगरपालिकामा कृषि कार्यक्रम संचालनका लागि तपसिल अनुसारका शाखा तथा समितिहरुको भुमिका रहने छ ।

क्र.सं.	विवरण	जिम्मेवारी
१	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम, कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि/कार्ययोजना/मापदण्ड प्रस्ताव गर्ने	कृषि विकास शाखा
२	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि छलफल गरी आर्थिक विकास समितिमा पेश गर्ने तथा कार्ययोजना र मापदण्ड स्वीकृत गर्ने	नगर कृषि विकास समिति
३	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र कार्यान्वयन्त कार्यविधि छलफल गरी निर्णय प्रकृयाका लागि नगर कार्यपालिका बैठकमा पेश गर्ने	आर्थिक विकास समिति
४	बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्ने र कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि स्वीकृत गर्ने	नगर कार्यपालिका
५	स्वीकृत कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन संवन्धि क्षेत्र प्राथमिकीकरण, सुचना प्रशारण, प्रस्ताव आह्वान, प्रस्ताव संकलन तथा प्रारम्भिक मुल्याङ्कन	कृषि विकास शाखा
६	कार्यक्रम कार्यान्वयन क्षेत्र छनौट, प्रस्तावको अन्तिम मुल्याङकन तथा लाभग्राही छनौट	नगर कृषि विकास समिति
७	लाभग्राही सँग संझौता गर्ने	कृषि विकास शाखा
८	कार्यक्रम कार्यन्वयन सहजीकरण	कृषि विकास शाख
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन अनुगमन तथा मुल्याङ्कन	कृषि विकास शाखा र नगर कृषि विकास समिति

नोटः लाभग्राही छनौट गर्दा अन्य संघसंस्था सँग दोहोरपना (duplication) हुन नदिने तथा कार्यक्रम संचालनकोकम्तिमा २ बर्ष अघि छनौट भई अनुदान पाएका लाभग्राही भन्दा अन्य लाभग्राहीलाई अनुदानको लागि प्राथमिकता दिईनेछ ।

१.३६ नगर कृषि विकास समिति सदस्यहरूबाट निरीक्षण/अनुगमन

कृषि उत्पादन उपभोक्ताहरू तथा कृषि विकास संग आवद्ध निकायहरूको समेत संलग्नता र सहभागिता जुटाई कृषि विकास कार्यक्रमलाई वढि प्रभावकारी वनाउन नगर कृषि विकास समिति रहने व्यवस्था छ। सोही अनुरुप नगरको प्रत्येक क्षेत्रहरूमा सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रमहरू उक्त समितिका सदस्यहरूबाट निरीक्षण तथा अनुगमन गरी गराई सञ्चालित कार्यक्रमलाई अरु वढी प्रभावकारी ढंगले अगाडि वढाउन यो कार्यक्रम तय भएको हो।

उद्देश्य–

- नगर कृषि विकास समितिका सदस्यहरूबाट नगरमा सञ्चालित कृषि विकास कार्यक्रमहरूको स्थलगत निरीक्षणबाट कृषकहरूको चाहना, समस्या र सम्भाव्यतावारे जानकारी लिनुको साथै सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमहरूको सवल तथा निर्वल पक्षहरू माथि प्रत्यक्ष पृष्ठपोषण गरी/गराई कार्यक्रम कार्यान्वयमा प्रभावकारिता ल्याउनु।
- सम्बद्ध निकायहरूको कार्यक्षेत्र तथा योजनामा समन्वय अभिबृद्धि गरी उक्त समितिलाई आगामी समयको लागि कृषि विकास कार्यक्रम निर्माणमा निर्णय गर्न सघाउ पुर्‍याउनु।

कार्यविधि-

- नगरमा सञ्चालित विभिन्न कार्यक्रमहरू मध्ये कुन कुन कार्यक्रमको निरीक्षण/अनुगमन भ्रमण गर्ने हो समितिको वैठकमा निर्णय गरी कार्यक्रम अनुसार अनुगमन निरीक्षण गर्न सकिनेछ।
- यस भ्रमणको लागि उपलब्ध भएसम्म सरकारी गाडीको प्रयोग गर्ने र यसको लागि आवश्यक पर्ने इन्धन कार्यक्रममा स्वीकृत रकमबाट खर्च गर्नुपर्नेछ।
- सरकारी गाडीको व्यवस्था हुन नसकेको अवस्थामा मात्रै मिनीवस या अन्य गाडी भाडामा लिन सकिनेछ।
- अनुगमन भ्रमण गरेबापत समितिका सदस्यहरुलाई नियमानुसार भ्रमण भत्ता उपलब्ध गराउन सकिनेछ

खण्ड (ख) कृषि विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कृषि विकास शाखाले खर्च गर्ने नर्म्स

१. कृषि प्रसार कार्यक्रम

१.१ कृषक समूह

१.१.१ कृषक समूह गठन/पुनर्गठनका लागि निवेदन पेश: हुलाक टिकट रु १० ।-

१.१.२ नयाँ कृषक समुह गठन राजश्व दस्तुर: रु. १००० ।-

१.१.३ कृषक समुह नविकरण राजश्व दस्तुर: रु. ५०० ।-

१.२ नगर स्तरीय कृषक तालिम

सि.नं.	नर्म्सको विवरण	इकाई	नर्म्स
१	समय अवधि	दिन	३
२	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	८००
३	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	६००
४	कार्यपत्र (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	१०००
५	कार्यपत्र (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	९००
६	संयोजक भत्ता	रु /दिन	४००
७	प्रतिवेदन भता	पटक	१५००
७	सहयोगी भत्ता	रु /दिन	१५०
८	प्रशिक्षार्थि यातायात खर्च	रु /दिन	आ.अ.

९	खाजा चियापान	रु/व्यक्ति/दिन	२००
१०	शैक्षिक सामग्री	रु/प्रशिक्षार्थि	१००
११	व्यवस्थापन (मार्कर, टेप, मेटाकार्ड, कार्डबोर्ड पेपर, व्यानर, प्रमाणपत्र, फोटोकपी आदी ।)	रु	५००० देखी १००००
१२	सहभागि कृषक	संख्या	२५ देखि ३० जना सम्म

१.३ घुम्ति स्थलगत कृषक तालिम

सि.न	नर्मसको विवरण	इकाई	नर्म्स
१	समय अवधि	दिन	१-२
२	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	८००
३	प्रशिक्षक वा कक्षा संचालन भत्ता (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	६००
४	कार्यपत्र (अधिकृत स्तर)	रु /कक्षा	१०००
५	कार्यपत्र (सहायक स्तर)	रु /कक्षा	९००
६	संयोजक	भत्ता रु /दिन	४००
७	सहयोगी भत्ता	रु /दिन	१५०
८	प्रशिक्षार्थि भत्ता	रु /दिन	०
९	खाजा चियापान	रु/व्यक्ति/दिन	२००
१०	शैक्षिक सामग्री	रु/प्रशिक्षार्थि	१००
११	व्यवस्थापन (मार्कर, टेप, मेटाकार्ड, कार्डबोर्ड पेपर, व्यानर, प्रमाणपत्र, फोटोकपी आदी ।)	रु	२००० देखी ५०००
१२	सहभागि कृषक	संख्या	कम्तिमा २० जना

१.४ उन्नत बीउ किट वितरण

बाली अनुसार तराईमा बढीमा १.५ कट्ठा क्षेत्रफलमा उन्नत बीउ किट वितरण गर्न सकिने छ । प्याकिङ्ग खर्च लगायत सामग्रीहरुको लागि आवश्यक रकम स्थानीय जिल्ला दररेट अनुसार लागत अनुमान तयार गरी सोको आधारमा न्यूनतम लागत तोकि खर्च गर्न सकिने छ । **१.५ क्रप कटिङ**

प्रति बाली कटानी स्थानीय जिल्ला दररेट अनुसार १ दिनको अदक्ष ज्यामी ज्याला बराबरको रकम खर्च गर्न सकिने । उपयुक्त सबैकार्यक्रमहरु विनियोजित बजेट र स्वीकृत कार्यक्रमको परिधि भित्र रही सञ्चालन गर्नु पर्ने छ ।

क्र.सं.	विवरण	ईकाइ	नर्म्स
१	क्षतिपुर्ती बापत कृषकलाई बुझाउनुपर्ने रकम	१० वर्ग मिटर /प्रति बाली	३००
२	प्राविधिकलाई भत्ता (क्रप कटिङ्ग, थ्रेसीङ्ग, सुकाउने, तौलने आदी बापत)	१० वर्ग मिटर /प्रति बाली	५००

१ २ १.६ व्यावसायिक बगैंचा स्थापना

- फलफुलका विरुवाहरु बोट बिरुवाको मूल्यमा ५० देखी ७५ प्रतिशत अनुदान ।

- सिकेचर र करौंतीको मूल्यमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान र स्प्रेयरमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान ।
- एक हेक्टर क्षेत्रमा बगैंचा स्थापना गर्ने व्यक्ति या संमूहलाई स्प्रेयर १, सिकचेर ५, प्रुनिङ्ग स (करौंती) ५ वटासम्मको मूल्यमा अनुदान दिने र १.० हे. भन्दा कम क्षेत्रफलमा बगैंचा स्थापना गर्दा प्रत्यके ५ कट्ठाको लागि एक थान सिकेचर र एक थान करौंतीकोलागि कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने ।
- मेवा खेतीको व्यावसायिक बगैंचा स्थापना गर्दा प्रति हेक्टरको लागि मेवाको बीउ ४०० ग्राम र प्लाष्टिक सिट ४ कि.ग्रा.या विरुवा को मूल्यमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने ।
- व्यावसायिक बगैंचाको क्षेत्रफल सुन्तला जात, आंप, नास्पाति, आदिको लागि ५ कट्ठा, आंपको लागि १५ कट्ठा, मेवा, भुइंकटहर, केराको लागि ६ कट्ठा क्षेत्रफल निर्धारण गरिएकोछ ।

१.७ च्याउ उत्पादन

१.७.१ च्याउ उत्पादन प्रदर्शन

कन्ये च्याउ- प्रति प्रदर्शनको लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरु पराल, प्लाष्टिक, च्याउको बीउ आदिमा शत प्रतिशत अनुदान दिने । यसको लागि बढीमा रु. १०००।- सम्म खर्च गर्न सकिने। अन्य आवश्यक सामग्रीहरु जस्तै इन्धन, श्रम आदि कृषकले नै व्यहोर्ने ।

गोब्रे च्याउ- सञ्चालन गरिनेप्रति प्रदर्शन (६० वर्ग फीट) आवश्यक सामग्रीहरु पराल, एमोनियम सल्फेट, यूरिया, डि.ए.पी., कृषि चुन, च्याउको बीउ, विषादी औषधि आदिमा शत प्रतिशत अनुदानमा सञ्चालन गरने र यसको निमित्र प्रति प्रदर्शन रु. १२५०।- सम्म खर्च गरी सञ्चालन गर्ने । अन्य आवश्यक सामग्रीहरु कृषक आफैले व्यहोर्ने ।

१.७.२ च्याउ बीउ वितरण

कृषक समूह गठन भएको वा च्याउ उत्पादन पकेट क्षेत्रका कृषकहरुलाई च्याउको बीउको मूल्यमा कम्तीमा ५० प्रतिशत अनुदान दिन सकिनेछ ।

१.८ माटो परिक्षण शिविर सञ्चालन

- चियापान, ब्यानर, स्टेसनरी व्यवस्थापन आदिको लागि जिल्ला कृषि विकास कार्यालय/ कृषि विकास शाखाले खर्च व्यवस्था गर्ने रु. १५००।००
- माटो परिक्षण प्रयोगशालाले १०० वटा माटोका नमूना परीक्षणका लागि आवश्यक रि-एजेन्ट खरिद रु. ६६००।०० र इन्धन आदिका लागि रु. ५,०००।-

१.९ भ्रमण कार्यक्रम

१.९.१ अन्तरजिल्ला कृषक भ्रमण

सि.नं.	नर्मसको विवरण	इकाइ	नर्म्स
१	अवधि (कृषक आफनो वडाबाट भ्रमण शुरु गर्न, कार्यालयमा भेला हुन र फर्कन बाटोको म्याद बाहेक)	दिन	५-७
२	सहभागी कृषक	जवान	३०-३५
३	बस रिजर्भेशन भाडा तथा व्यवस्थापन	रु./दिन	२०,०००।-
४	दैनिकि भत्ता कृषकहरुलाई	रु./कृषक/दिन	१००० ।-
५	दैनिकि प्राविधिक भत्ता अधिकृत स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१६०० ।-
६	दैनिकि प्राविधिक भत्ता सहायक स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१२०० ।-

७	दैनिकि प्राविधिक भत्ता कार्यालय सहयोगी स्तर	रु./प्राविधिक/दिन	१००० ।-
८	अन्य व्यवस्थापन (ब्यानर, परिचय पत्र, स्टेशनरी सामग्री आदी)		१०,०००।-

१.१० कृषि प्राविधिक तथा नगर कृषि विकास समिति सदस्यहरुबाट कार्यक्रम निरीक्षण/अनुगमन

- सरकारी गाडीको व्यवस्था हुन नसक्नेअवस्थामा गाडी भाडाको लागि रु. १५,०००।-
- सहभागीहरुलाई भत्ता
  - ✓ रु. १२००।-/व्यक्ति/दिन – अधिकृत स्तरीय
  - ✓ रु. १०००।-/व्यक्ति/दिन – सहायक स्तरीय
  - ✓ रु.। ७००।-/व्यक्ति/दिन – कार्यालय सहयोगी स्तरीय
- चियापान रु. २००/व्यक्ति/दिन
- स्टेशनरी रु. १००।-/व्यक्ति
- अन्य खर्च तथा व्यवस्थापन रु. १,०००।-

कार्यालय/शाखा/संघ सस्था

यस कार्यविधि निर्देशिकामा जे जस्तो उल्लेख भएता पनि संघिय संरचना कार्यन्वयन भएपछि लागु भएका कार्यालय/शाखा/संघ संस्थाहरुको हकमा यसै कार्यविधिमा उल्लेख भए अनुसार र खारेज भएका साविक कार्यालयहरुको हकमा उप्रान्त उक्त कार्यालयहरु सँग सम्बन्धित भई स्थापना भएका कार्यालय/शाखा वा उक्त अर्न्तगतका कार्यालयहरुले यस कार्यविधि अनुसार कार्यक्रम कार्यन्वयन गर्न गराउन सकिने छ ।

निर्देशिका तथा नर्म्स

यस कृषि विकास कार्यक्रम कार्यन्वयन निर्देशिका तथा नर्मस्, २०७४ कृषि विभाग, कृषि प्रसार निर्देशनालयले तयार गरेको निर्देशिका "कृषि प्रसार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका तथा नर्म्स २०७२/२० तथा अर्थ मन्त्रालयको कार्यालय संचालन निर्देशिका, २०७३ लाई श्रोत आधार वनाई तयार गरेको छ ।

निर्देशिका तथा नर्म्सको संशोधन

यस निर्देशिका तथा नर्म्समा जे जस्तो उल्लेख भएतापनी उप्रान्त आवश्यकता अनुसार नगर कार्यपालिकाको बैठकबाट संशोधन गर्न सकिनेछ ।